

Kelâmcıların İsmet Anlayışının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi

Mustafa SİNANOĞLU*

İslâm düşüncesinde peygamberlere nisbet edilen özellikler, onların dindeki konumları ve teşrî'deki rollerini belirlemek hatta nübüvvet müessesesinin temel özelliklerine de açıklık kazandırmak açısından önemle üzerinde durulan konulardan birini teşkil etmiştir. Bunlardan biri de peygamberlerin Allah tarafından korunmuşlukları anlamına gelen 'ismet' sıfatıdır. Peygamberin tebliğ ettiklerini uygulaması, onları yaşayarak etrafındakilere örnek olması gibi hususlar göz önünde bulundurulduğunda söz konusu korunmuşluğun boyut ve alanlarına açıklık kazandırmak gerekmektedir. Klâsik kelâm literatüründe bu konu bazen müstakil eserlerde¹ genel olarak da kelâm kitaplarının nübüvvet bahislerinde ele alınmış olmakla birlikte yaklaşım tarzını ilgili mezheplerin sistemlerine göre şekillendirilmiş olan nübüvvet anlayışlarının belirlediği görülmektedir. Bu makalede peygamberlerin korunmuşluğu Kur'an'daki veriler değerlendirilerek ortaya konulmaya çalışılacak ve bu arada farklı kelâm mezheplerinin telakkileri de Kur'anın yaklaşımı açısından gözden geçirilecektir. Daha sonra 'ismetin kapsamı ve bazı peygamberlerin günah işlediğini hissetti-

* Dr., TDV, İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul (Kelâm ve Mezhepler Tarihi).

1. Sâbüni, Ahmed B. Mahmûd, *el-Müntekâ min 'ismetü'l-enbiyâ* (nşr. Mehmet Bulut, öğretim üyeliği tezi), İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü, İzmir 1981; Fahreddin er-Râzî, *'İsmetü'l-Enbiyâ* (nşr. Muhammed Hicazî), Kahire I 406/ 1986.

rir mahiyette olan âyetler (itâb âyetleri) ele alınarak Kur'an açısından bir genel değerlendirmeye gidilecektir.

İslâm âlimleri tarafından 'ismet, "Peygamberlerin güçleri yetmekle beraber, günahlardan uzak kalma melekeleridir."², "Allah'ın, peygamberleri, önce kendilerine tahsis ettiği saf cevherlerle, sonra cismi ve nefsi üstünlüklerin en üstününe sahip kılmakla, sonra da sekînet indirmek ve kalplerini muhafaza etmekle ve tevfiğiyle korunmasıdır."³ ve "Peygamberlerin gerek sözlerinde, gerek fiillerinde kendilerini lekeleyecek ve kadr-ü kıymetten düşürecek hatalardan korunmuş olmalarıdır"⁴ şeklinde tanımlanmıştır. Ancak nübüvvet için zaruri görülen bu sıfatın mahiyeti ve peygamberlerin hangi sahadaki fiil ve icraatlarını kapsayacağı konusunda farklı görüşler ileriye sürülmüştür.

Kur'an, öncelikle peygamberlerin de diğer insanlar gibi beşer⁵ olduklarını kabul etmekte, kendilerinin de başkalarına tebliğ ettiklerinden sorumlu olacakları⁶ ancak Allah Teâlâ'nın onları hidayete erdirerek⁷ peygamberlik görevine seçtiğini⁸ belirtmektedir. Kur'an'da peygamberlerin 'ismetini ifade ettiği kabul edilen bir takım âyetler vardır. İbrahim, İshâk ve Yâ'kub hakkında: "Biz onları özellikle âhîret yurdunu düşünen ihlâslı kimseler kıldık. Doğrusu onlar bizim katımızda seçkin iyi kimselerdendir."⁹ buyurulmuştur. Allah Teâlâ'nın onları risâlet ilmine vakıf kılmak için seçtiği, seçkinlerden kıldığı da belirtilmiştir.¹⁰ Fahreddin er-Râzi, Allah'ın mutlak anlamda peygamberlerin hayırlılığına hükmettiği, bunun da tüm hayır özelliklerini kapsadığı için söz konusu âyetlerin peygamberlerin 'ismetine delil olarak kullanıldığını haber vermiş¹¹

2 Cürçânî, *et-Ta'rifât*, Beyrut 1983/1403, "el-'isme" md.

3 Zebîdî, Muhammed Murtaza, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs-Şerhu'l-Kâmûs*, Beyrut, ts., "asm" md.

4 Sâbûnî, *el-Bidâyetü usûli'd-dîn* (nşr. Bekir Topaloğlu), Dimaşk 1399/1979, s. 53.

5 bk. el-İsrâ 17/94-95; el-Enbiyâ 21/8; el-Hac 22/75; el-Furkân 25/20.

6 bk. el-A'râf 7/6-7; el-Ahzâb 33/7-8.

7 bk. el-En'âm 6/90; Meryem 19/58.

8 bk. Âl-i İmrân 3/74; el-En'âm 6/88; İbrâhim 14/11; en-Nahl 16/2.

9 Sâd 38/46-47.

10 Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 633a-633b; Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, Beyrut 1366/1947, III, 331; Tabersî, Ebû Ali el-Fazl b. Hasan, *Mecme'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân* (nşr. Hâşim er-Restûl el-Mahallâtî-Fazlullah et-Tabâtâbâî), Beyrut 1406/1986, VIII, 570.

11 Fahreddin er-Râzi, Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîrü'l-kebîr)* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1934-62, XXVI, 217.

kendisi de aktarılan âyetleri peygamberlerin korunmuşluğuna delil kabul ederek onların her işlerinde hayırlı ve seçkin olduklarına işaret edildiğini belirtmiştir¹².

Taif halkını oluşturan Sakîf oğulları Hz. Peygambere gelirler ve: “Putumuz Lât’ı terketmek için bize bir yıl daha mühlet ver, Mekke’yi mübarek kıldığın gibi bizim vadimizi de mübarek kıl” derler. Fakat Peygamberimiz kabul etmez. Bu defa: “Bizi Arap milletine üstün bir kabîle olarak tanı. Eğer Arapların: “Onlara verdiğin bu ayrıcalıkları bize vermedin” demelerinden endişe edersen: “Bunu bana Allah emretti” dersin şeklinde isteklerde de bulunurlar, Resûl-i Ekrem bunu da reddeder. Diğer bir rivayete göre de Mekke müşrikleri Hz. Peygamber: “Bizim tanrılarımız hakkında neden kötü konuşuyorsun? Bu eğer bir hak ise başkaları da bu hakkı pekâla elde edebilir” derler ve Resûlullah’ın kalbinde artık onların tanrıları hakkında bundan böyle kötü konuşmaktan vazgeçmek gibi bir kanaat oluşur. Üçüncü bir rivayete göre ise Peygamberimiz Hacerülesved’i selamlıyordu. Kureyş ileri gelenleri: “Bizim tanrılarımızı da selamlamadıkça Hacerülesved’i selamlamana izin vermeyeceğiz” der ve Peygamber istemeden de olsa bu teklife biraz meyleder¹³. Bunun üzerine şu ayet nâzil olur: “Müşrikler, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için seni, nerdeyse, sana vahyettiğimizden saptracaklar ve ancak o takdirde seni candan dost kabul edeceklerdi. Eğer seni sebatkâr kılmaysaydık, gerçekten, nerdeyse onlara birazcık meyledecektin.”¹⁴

Söz konusu âyetler, kafirlerin çeşitli teklif ve ısrarlarına rağmen Allah’ın Peygamberimizi onlara uymak, yardımcı olmaktan koruduğuna delâlet eder¹⁵. Bu âyetlerden hareketle peygamberlerin korunmadıkları, neredeyse Hz. Peygamber’den Allah’a ilâhi vahiy dışında bir davranışta bulunmak gibi en büyük günahlardan sayılan bir mâsiyetin sadır olabileceği ihtimaline işaret edildiği görüşü ileri sürülmüşse de âyetten böyle bir sonucun çıkarılmaması gerektiği, Allah Teâlâ’nın engellemesi ve sebat vermesiyle Resûlüllah’ın korunmuşluğunun açıkça ifade edildiği şeklindeki kanaat kabul görmüştür¹⁶.

12 Fahreddin er-Râzî, *İsmetü'l-Enbiyâ*, s. 43-44.

13 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXI, 20-21.

14 el-İsrâ 17/73-75.

15 Mâtürîdî, *Te'vilât*, vr. 427a; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 370-371; Tabersî, *Mecme'u'l-beyân*, VI, 665; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXI, 20-21.

16 Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, XXI, 22.

Peygamberlerin tebliğ ettikleri konularda yalan söylemekten ve gizlemekten korunduğuna dair ayetler de mevcuttur¹⁷. Bu ifadelerde, onların kendilerine vahyedilmeyen şeyleri Allah'a nisbet etmeyecekleri, böyle bir ihtimalde yalanlarının ortaya çıkarılacağı, ya da bu sözleri söyleyecek gücün kendilerinden alınmak suretiyle engellenecekleri ifade edilmiştir¹⁸. "Senden önce hiçbir resül ve nebî göndermemiştik ki o, (bir şey) arzu ettiği zaman şeytan onun arzusu içerisine mutlaka (onu dünya ile meşgul edecek bir düşünce) atmış olmasın. Fakat Allah, şeytanın attığını derhal iptal eder, sonra kendi âyetlerini sağlamlaştırır"¹⁹ şeklindeki âyetin de peygamberlerin bilerek hata işlemekten korunmuş olsalar da yanılmaktan, şeytanın vesvesesinden korunmadıklarına, ancak şeytanın vesvesesinin onlardan uzaklaştırıldıklarına delâlet ettiği belirtilmiştir²⁰. Peygamberin bir takım temennilerde bulunduğu şeytanın buna müdahale ihtimaline karşı Allah'ın bunu bertaraf ettiği sonra da o âyetlerini sağlamlaştırdığı, dolayısıyla ictihadiyle hareket ettiğinde peygamberin yanılmasının mümkün olduğu ifade edilmiştir²¹.

Öte yandan Mâtürîdî, müminlerin ihtilaf ettikleri konularda Hz. Peygamber'i hakem yapıp onun verdiği hükme karşı içlerinde bir burukluk duymadan tam anlamıyla teslim olmadıkça inanmış olmayacaklarını²² ifade eden âyetten hareketle şâyet korunmuş olmasaydı, Resûlullah'ın hükmettiği konuda diğerlerinin burukluk hissetmelerinin caiz olacağını; Allah ve Resûl'ünün bir işte hüküm verdiği takdirde artık inanmış bir erkek ve kadın için o işi kendi isteklerine göre seçme hakkının olmadığını²³ dile getiren ayete binaen de Peygamber mâsum olmasaydı hükmettiği konuda diğerleri için muhayyerliğin söz konusu olacağını; Allah'a ve Resûl'üne eziyet edenlere Allah'ın dünya ve âhirette lanet etmiş²⁴ olduğunu belirten âyetten hareketle de mâsum olmayan birine eziyet edilmesi ve eziyet edenlerin de lanetlenmemesi gerektiğini söylemiştir²⁵.

17 el-Hâkka 69/44-47.

18 Mâtürîdî, *a.g.e.*, vr. 821b; Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, 137; Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, XXX, 118-119.

19 el-Hac 22/52.

20 Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, XXIII, 54-55.

21 Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, İstanbul 1979, V, 22.

22 bk. en-Nisâ 4/65.

23 bk. el-Ahzâb 33/36.

24 bk. el-Ahzâb 33/57.

25 Mâtürîdî, *Te'vilât*, vr. 427a; ayrıca bk. Kemal Işık, *Maturîdî'nin Kelam Sisteminde İmân Allah ve Peygamberlik Anlayışı*, Ankara 1980, s. 129-130.

Görünen o ki, Kur'an'dan peygamberlerin 'ismetine dair veriler elde etmek mümkün olmakla birlikte problem söz konusu mâsumiyetin kapsamını tesbit etmekte çıkmaktadır²⁶. Konuya Kur'an perspektifli yaklaşıldığında peygamberlerin tümüyle korunmuş olduklarını da, vahyin dışında hiçbir şekilde korunmuşluklarının söz konusu olmayacağını da iddia etmek tutarlı değildir. Birinci tavır onların beşeriliği ile çelişir, ikincisi ise tebliğ faaliyetlerini, inandırıcılıklarını ve takdim ettikleri dinin yaşanmasında örnek teşkil etme fonksiyonlarını tehlikeye sokardı.

Kur'an'da 'ismetin kapsamını tartışmadan önce farklı kelâm okullarının 'ismetin mahiyetiyle ilgili görüşlerini aktarmak, onların 'ismetin kapsamına dair görüşlerini Kur'an'a göre değerlendirmekte yardımcı olacaktır.

Mâtürîdîlere göre 'ismet, peygamberin iradesini devre dışı bırakmadan onu kötü fiillerden caydırıcı, hayırlı fiillere sevk edici bir sıfattır. Ayrıca 'ismet mihneti de izâle etmez²⁷. Peygamberin günahattan korunmuş olması, onu taate zorlamadığı gibi, günah işlemekten de aciz bırakmaz. Ne var ki, 'ismet, Allah'ın bir lütfü olup, peygamberi hayır yapmaya sevk eder, kötülükten de alıkor. Fakat ilâhi imtihanın gerçekleşmesi için peygamberde yine de irade mevcuttur²⁸.

26 Bu arada Kur'an'ın peygamberlere günahattan ma'sûm olma sıfatını vermediği, tam tersine, vahyin haricinde onların öteki insanlar gibi olduklarını vurguladığı (el-Kehf 18/110) ileri sürülmüş, Âdem'in yasak kılınan meyveden yemekle büyük günah işlediği (el-Bakara 2/35-37), Mûsâ'nın adam öldürdüğü (el-Kasas 28/14-17) gibi hususlar da buna örnek olarak gösterilmiştir. Neticede, "Peygamberlerin ma'sûmluğu, kendilerine gelir vahyin şeytan müdahalesinden korunmuş olduğu ve bu vahiylerin hiçbir değişikliğe uğramadan aynen durdurulduğu anlaşılmıştır. Peygamberlerin kendilerine gelince, onlar da bu vahiy görevleri dışında birer insan oldukları için günah işlemeleri muhtemeldir. Fakat kendilerinden her hangi bir günah sadır olsa da onlar hemen Allah'a yönelir, tevbe eder ve Allah'ın affına mazhar olurlar." (Süleyman Ateş, "İslâm Araştırmalarında Yerleşik Bazı Terimlerin Sağlık Derecesi", *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu (27-30 Haziran 1989)*, Samsun 1989, s. 207-210.) şeklindeki ifadeler de yer verilmiştir. Bu görüşte isabetli noktalar bulunmakla birlikte, Kur'an'daki bir takım verileri göz ardı ederek genelleyci bir tavır sergilediği ortadadır.

27 Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 53-54; a.mlf., *el-Kifâye fi'l-hidâye* (nşr. Muhammed Aruçi, yüksek lisans tezi), Kahire Üniversitesi, Dârü'l-Ulûm Fakültesi, Kahire 1406/1986, I, 527-528; a.mlf., *el-Müntekâ min 'ismetil'-enbiyâ*, s. 11-12; Beyâzîzâde, Ahmed Efendi, *İşârâtü'l-merâm min 'ibârâtü'l-İmâm* (nşr. Yûsuf Abdürrezzâk), Kahire 1368/1949~ İstanbul, ts., s. 329; Mehmet Bulut, *Ehli Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*, İstanbul 1991, s. 27.

28 Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 54. Mâtürîdîlere göre, peygamberden sorumluluk kaldırılmış değildir. Emir ve nehiy olmayınca 'ismetin bir anlamı olmaz, taat ve günah da gerçekleşmez. Çünkü taat emredileni, mâsiyet de nehyedileni yapmaktır. Taat ve mâsiyet olmayınca da 'ismet

Eş'arîlere göre 'ismet, Allah'ın peygamberde taatı yaratıp, mâsiyeti yaratmamasıdır²⁹. Ma'sûm, bedeninde veya nefsinde kötülöklere yönelmekten koruyacak bir hususiyet bulunan kimsedir³⁰.

Mu'tezileye göre 'ismet, şahsı günahlardan koruyan ve Allah Teâla'nın lütfu olan bir özelliktir. Sadece peygamberler için söz konusudur³¹. Ma'sûm peygamberin iradesi elinde olup mâsiyet işlemeye de taat etmeye de kadirdir³².

Sonuçta bütün kelâm mezhepleri, Kur'an'ın anlayışına paralel olarak, peygamberlerin korunmuşluğunu kabul etmişler fakat korunmuşluğun ('ismet) mahiyetinde farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda Mâtürîdiyye ve Mu'tezilenin görüşleri, peygamberin iradesini ve mâsiyete de taata da meyletmesinin imkanını kabul ettikleri için tutarlı görünmektedir. Fakat Eş'ariyyenin, 'ismetini şahsın nefsinde kötülöklere yönelmekten alıkoyan bir melekenin bulunması şeklindeki bir anlayışla açıklaması, Allah Teâlâ'nın emir ve nehiyelerini anlamsız hale getirmesi sebebiyle diğer mezheplerin tavırlarındaki tutarlılığı sergileyememektedir.

'İsmetin Kapsamı

'İsmetin kapsamıyla ilgili tartışmalarda ele alınması gereken ilk husus, peygamberlerin nübüvvetten önce de korunmuş olup olmadıklarıdır. Gerçi bu nokta peygamberin hangi konularda mâsum olduğu tartışmalarında bir ölçüde dile getirilecektir.

Kur'an'da peygamberlerin nübüvvet görevi verilmeden önce korunmuş olduklarını doğrudan ifade eden kısımlara rastlanmamakla birlikte nübüvvet

tahakkuk etmez. Peygamberlerin çokça günah işlemeleri, mâsiyete düşmeleri, yalan söylemeleri durumunda verdikleri haberlerin doğru olup olmadığı belli olmayacak, bu durumda Allah'ın hücceti olma özellikleri gölgelenecektir. Dolayısıyla Mâtürîdîlere göre, peygamberlerden mihneti kaldırmamakla birlikte 'ismet, onlar için gerekli bir sıfattır (Sâbüni, el-Kifâye, I, 531; Beyâzîzâde, a.g.e., s. 329).

- 29 Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî, Usulü'd-dîn, İstanbul 1346, s. 169; Teftâzânî, Sa'duddin Mes'ûd b. Ömer, Şerhu'l-Makâsîd (nşr. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1409/1989, V, 50; Adudüddin el-İcî, Abdurrahman b. Ahmed, el-Mevâkıf-fi 'ilmi'l-keîâm, Kahire, ts. (Âlemü'l-kütüb), s. 366.
- 30 Adudüddin el-İcî, a.g.e., s. 366.
- 31 Kâdî Abdülcebbar, Ş'erhu'l-usûli'l-hamse, (nşr. Abdülkerîm Osman), Kahire 1384/1965. s. 780.
- 32 İbn Ebû'l-Hadîd, İzzeddin Abdulhamîd, Ş'erhu Nehci'l-belâğa (nşr. Ebû'l-Fazl İbrâhim), Kahire 1960, VII, 8; Mehmet Bulut, a.g.e., s. 31.

öncesi hallerini tasvir edici bir takım bilgiler mevcuttur. Bu ifadelerden hareketle onların bi'set öncesi dönemde korunmuş olup olmadıklarına dair bir değerlendirilmeye gitmek mümkündür. Peygamberlerin görevlerine seçilmeleri kendilerine "hidayetın nasip olması" ile ifade edilmiştir.³³ İlgili ayetlerde bazı şahısların hidayete kavuşturulmalarından onlara nübüvvet görevinin verilmesinin kastedildiğini kabul eden âlimler vardır³⁴. Onlar bu göreve seçilmekle bir anlamda doğru yola iletilmişler, önceki hallerinden farklı bir konuma geçmişlerdir. "Biz, bu Kur'an'ı vahy etmekle sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Gerçek şu ki sen bundan önce bilmeyenlerden (gâfillerden) idin"³⁵ meâlindeki âyet Hz. Peygamber'in tamamen gaflette olduğu şeklinde değil de, "Kur'an'ın bahsettiği kıssalardan ve hatta ahkâmıdan habersizdin, sana vahyedilmesi suretiyle bunlardan haberdar oldun" şeklinde anlamak daha isabetli olacaktır³⁶. Yine Peygamberimize: "İşte sana da böyle emrimizden bir ruh vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu bir nur yaptık, kullarımızdan dilediğimizi iletiriz"³⁷ şeklinde hitap edilmiştir. Âyetin delâlet ettiği mâna konusunda ihtilaf edilmiş olmasına rağmen, kitap ve imanın ne olduğunu bilmeyen şahısların, kendilerine kitap vahyedilerek hidayete erdirilmelerinden, onların daha önce tamamen küfürde oldukları sonucunun çıkarılmaması gerektiği savunulmuş, o kitap'tan Kur'an'ın, imandan da kulların mükellef tutulduğu her şeyin kastedilmiş olduğu, Peygamber'in bi'setinden önce bunların hepsini tabî olarak bilemeyeceği, bazılarını aklın delâleti ile çıkarabilse de diğerlerini ilâhî hitap vâki olmadan öğrenmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir³⁸. Şüphe yok ki peygamberler göreve çağırılmalarından itibaren önceki hallerine nisbetle hidayete erdirilmişlerdir, ancak bu geçmişlerinin isyan, şirk veya sapık fikirlerle dolu olduğu anlamına gelmez. Mu'tezilî ve Mâtürîdî gelenekte kendisine ilâhî tebliğ ulaşmayan herkes Allah'ın varlığı ve birliği anlayışına kendi aklı çabalarıyla varmak durumundadır. Aynı mezhebî telakkî burada da 'ismet görüşüne yansıtılmıştır. Fahreddin er-Râzî Eş'arî olmasına rağmen bu konuda aynı tavrı sergilemiştir.

33 bk. el-En'âm 6/84.

34 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XIII, 65.

35 *Yûsuf* 12/3.

36 Fahreddin er-Râzî, a.g.e., XVIII, 85.

37 eş-Şûrâ 42/52.

38 Mâtürîdî, *Te'vilât*, vr. 679b-680a; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XVII, 190-191.

Yine Kur'an'da aktarıldığına göre Mûsâ Firavun'a tebliğe gitmiş, Firavun ona kendisini çocukken yanlarına alıp aralarında büyüttüklerini, sonra da onun yapacağını yaptığını, nankörün biri olduğunu söylemiştir. Mûsâ da Firavun'a o vakitte bunu bilmeden yaptığını, korkunca kaçıp gittiğini ve Rabbinin kendisine hüküm verip onu peygamber yaptığını ifade eder³⁹. Firavun'un Mûsâ'ya hatırlattığı fiili onun bir Kıptiyi öldürmüş olmasıdır. O da bunu yaptığında cahillerden olduğunu belirtmiştir. Mûsâ'nın söz konusu hatayı işlerken işin ölümle sonuçlanacağını bilmediğine ve işledikten sonra "Bu şeytanın işindedir"⁴⁰ dediğine bakılırsa onun bu fiilinde kasıtlı olmadığını söylemek lâzımdır⁴¹. Tabersî, âyetin yorumuyla ilgili olarak, "Ben bunu işlerken nübüvvetten ve onun öldürülmesinin haram olduğundan habersizdim" şeklinde başka bir alternatif getirir⁴². Burada âyetle ilgili olarak ileri sürülen izahların üzerinde tek tek durulabilir. Fakat Mûsâ'nın peygamberlikten önce bazı şeyleri bilmediğini, şimdi peygamber olduğunu ifade ettiği ortadadır.

Bunun yanında peygamberlerin nübüvvetlerinden önce iyi hasletlerle donatılmış olduklarına işaret eden âyetler de mevcuttur. Hz. Sâlih nübüvvetle görevlendirilip kavmine gittiğinde onlar: "Ey Sâlih! Bundan önce aramızda kendisinden iyilik beklenen bir kimseydin; şimdi babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi engelliyor musun?"⁴³ demek suretiyle Salih'in kendi aralarında saygın ve güvenilir bir kişi olduğunu dile getirmişlerdir⁴⁴. Hemşehrileri arasında itimada şayan bir genç olarak telakki edilen Muhammed el-Emîn de, tebliğatına karşı tavır değiştiren hemşehrilerine şöyle hitap etmiştir: "De ki: "Eğer Allah dileseydi onu size okumazdım, Allah da onu size bildirmezdi. Ben bundan önce bir ömür boyu içinizde durmuştum. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz."⁴⁵

Hz. Şuayb'ın kızlarının daha peygamber olmadan önce Mûsâ hakkında: "...Babacığım! Onu ücretle tut. Çünkü ücretle istihdam edebileceğin en iyi kimse, bu güçlü ve güvenilir adamdır..."⁴⁶ şeklindeki kanaatleri onun insanların nazarındaki iffet ve dürüstlüğüne işaret etmektedir.

39 bk. eş-Şu'arâ 26/18-21.

40 el-Kasas 28/15.

41 Mâtürîdî, a.g.e., vr. 522b; *Fahreddin er-Râzî*, a.g.e., XXIV, 125-126.

42 Tabersî, *Mecme'u'l-beyân*, VII, 292.

43 *Hüd* 11/62.

44 *Reşid Rızâ*, Muhammed, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Hakîm: Tefsîrü'l-menâr*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), XII, 122.

45 Yûnus 10/16.

46 *el-Kasas* 28/26.

Netice olarak Kur'an'da peygamberlerin göreve seçilmeden önce korunmuş olduklarını doğrudan ifade eden kısımlara rastlanmadığı, onların bazı hatalara düştüklerinin de belirtildiği görülmektedir. Ancak peygamberlerin içinde yaşadıkları topluma güven telkin eden, iffetli, dürüst insanlar oldukları da vurgulanmıştır. Onların hidayete erdirilmelerini belirten âyetler, kendilerine nübüvvet görevinin verilişinden önceki hayatlarına nisbetle daha aydınlık bir döneme girdiklerini belirtmiş, önceki dönemle ilgili olarak kullanılan dalâletten müştak kelimeler ise yollarını şaşırılmış oldukları için değil, nübüvvet nurundan mahrum olduklarını tasvir için kullanılmıştır. Dolayısıyla peygamberlerin, bi'setlerinden önce de yüksek ahlâk sahibi saygın insanlar oldukları, ileride tebliğ faaliyetlerini zora sokacak tarzda nefret oluşturacak, güvenilirliklerini zedeleyecek kötü huylarının bulunmadığı görülmektedir. Ancak onların henüz vahiy almamaları sebebiyle her hangi bir şekilde uyarılmaları söz konusu olamayacağından, peygamberlik dönemlerindeki gibi korunmuşluklarından söz etmek zor görünmektedir. Nitekim bazı hatalara düştükleri de mâlumdur. Kaldı ki, onların bu durumu Kur'an'ın sıkça dile getirdiği beşeriyetlerinin tabii bir neticesidir.

İmanda 'İsmet

Kur'an'da peygamberlerin Allah Teâlâ'nın varlığına ve birliğine iman ettikleri, hiç bir şekilde küfre ve şirke düşmedikleri: "Sana ve senden öncekilere şöyle vahyedildi: "And olsun, eğer Allah'a ortak koşarsan amelin boşa çıkar ve ziyana uğrayanlardan olursun!"⁴⁷ meâlindeki âyetle bildirilmiştir. Allah ezeli ilmi ile peygamberlerinin şirke düşmeyeceklerini bildiği halde böyle bir uyarı niçin vâki olmuştur, sorusu ileri sürülmüş ve peygamberler hakkında böyle bir ifadenin bir varsayım olarak şirkin neticesini vurgulamak için sarfedildiği belirtilmiştir⁴⁸. Ayrıca ifadenin şarta bağlandığı, anlamının vâki olması gerekmediği ve sonuç olarak Allah elçilerinden şirk sadır olmayacağına göre amellerinin de boşa gitmeyeceği dile getirilmiştir⁴⁹. Öte yandan Tabersî âyetin Peygamberimiz için bir uyarı ve diğer insanlar için tehdit mesajı taşıdığını, Allah'ın zaten onu şirkten koruduğunu ve amellerinin boşa gitmesinin dile getirilme-

47 ez-Zümer 39/65.

48 Zemahşerî, el-Keşşâf, III, 355.

49 Fahreddin er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb, XXVII, 13.

diğini belirtmiştir⁵⁰. “Senden önce hiç bir peygamber göndermedik ki ona: “Benden başka Tanrı yoktur, bana kulluk edin!” diye vahyetmiş olmayalım”⁵¹ meâlindeki âyet de peygamberlerin temel mesajını tevhid anlayışının teşkil ettiğini vurgulamaktadır⁵².

Yine Kur’an’da konumuzla ilgili olarak, Hz. İbrâhim’in babası Âzer’e: “Sen putları Tanrı mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni ve kavmini açık bir sapıklık içinde görüyorum”⁵³ şeklindeki ifadesi aktarılır. Kesin inananlardan olsun diye, ona göklerin ve yerin melekûtunun⁵⁴, yerin ve göğün tümüyle bir mülk ve saltanata tabî olduğu gerçeğinin ve onları idare eden rubûbiyyetin sırlarının ona gösterildiği belirtilir⁵⁵. Daha sonra Kur’an’da aktarıldığına göre İbrâhim gece basınca bir yıldız görmüş ve onun Rabbi olduğunu zannetmiş, yıldızın batması üzerine batanları sevmediğini, ifade etmiştir. Yine ayı görmüş bu kez onu Rabbi zannetmiş ve onun batışına şahit olunca “Rabbim beni hidayete erdirmeseydi, elbette sapan topluluktan olurum” demiştir. Nihayet İbrâhim güneşi doğarken görmüş ve öncekilerden daha büyük olduğunu düşünerek onu Rabbi zannetmiş, onun da battığını gördüğünde: “Ey kavmim ben sizin (Allah’a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Ben, yüzümü tamamen gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim ve artık ben O(na) ortak koşanlardan değilim!” demiştir. Bunun üzerine kavmi onunla tartışmaya girişmiş, o da onlara: “Beni doğru yola iletmiş iken Allah hakkında benimle tartışıyor musunuz? Ben, sizin O’na ortak koştuğunuz şeylerden korkmam” demiştir. Bunun üzerine İbrâhim hakkında “İşte bunlar, kavmine karşı İbrâhim’e verdiğimiz hüccetlerimizdir. Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz...”⁵⁶ buyurulmuştur. Bilindiği üzere Hz. İbrâhim’in kavmi ilm-i nücûm ile meşguldü. Bu sebeple de gökyüzüne bakarak akli istidlaller yapmış ve batan yıldızın Tanrı olamayacağını, hareket ve değişikliğin yaratılmışlık, tesir altında kalma ve mahkûmiyet özellikleri olduğunu, Tanrı’nın ise bunlardan münezze bulunmasının gerektiğini

50 Tabersî, *Mecme’u l-beyân*, VIII, 790.

51 el-Enbiyâ 21/25.

52 *Bu konuda âyetler için ayrıca bk. el-Bakara 2/21; en-Nisâ 4/36; el-Mâide 5/72, 117; el-A’râf 7/59, 65, 73, 85; Hûd 11/50, 61, 84; en-Nahl 16/36; el-Hac 22/77; el-Mü’minûn 23/23, 32; en-Neml 27/45; el-Ankebût 29/16.*

53 el-En’âm 6/74.

54 el-En’âm 6/75.

55 M. Hamdi Yazır, a.g.e., III, 1966.

56 bk. el-En’âm 6/76-80, 83; ayrıca bk. el-Bakara 2/135.

vurgulamıştır. Yine ayın batması üzerine onun da Tanrı olamayacağını hatırlatmış ve kavmine “Rabbim beni hidayete erdirmeseydi, elbette sapan topluktan olurum” demek suretiyle îmalı bir uyarıda bulunmuştur. Hepsinden büyük olduğu halde güneşin battığını da görünce “Ben Rabbime ortak koştunuz şeylerden beriyim” diyerek onların sapıklık içinde olduklarını kendi kullanageldikleri vesilelerle ilân etmiştir. İbrâhim’in istidlal yoluyla Allah’ın varlığını bulmasının ilâhî vahiy gelmeden, çocukluk döneminde gerçekleştiğini iddia eden müfessirler de olmuştur. Ancak bu konu tartışmalıdır⁵⁷. Diğer taraftan Allah Teâlâ’nın bu hüccetleri ona verdiğini belirten ifadeler de ileri sürülerek, bu istidlallerin hepsini kavmi ile tartışma yaparken kullandığı, kavmini iknâya çalıştığı belirtilmiştir⁵⁸.

Kur’an’da peygamberlerin Allah’a iman ve O’na şirk koşmamak hususunda tam bir hassasiyet içinde oldukları görülmektedir. Hz. Muhammed’le birlikte diğer peygamberlerden bahseden âyetlerde de bu husus belirtilmiş olmakla birlikte, konumuzla ilgili olarak siyer kaynaklarında yer alan bir takım bilgiler mevcuttur. Hz. Peygambere “Ömründe hiç puta taptın mı?” diye sorulmuş o da “Hayır” şeklinde cevap vermiştir. “Hiç şarap içtin mi?” dediklerinde de “Hayır” deyip: “Daima onların dinlerinin küfür ve dalâlet olduğunu bilirdim. Halbuki Kitâb nedir bilmezdim, imanın (tafsilatının) ne olduğunu da bilmezdim” buyurmuştur⁵⁹. Hz. Peygamber küçükken amcası Ebû Talib’le Şam’a yaptığı bir seferde karşılaştıkları rahip Bahira, onun peygamber olacağını sezmiş ve ona Lât ve Menât adındaki putlara yemin ederek bazı şeyler sormak istemişti. Peygamberimiz: “Onlara yemin ederek bana bir şey sorma. Andolsun ki onlardan daha çok buğzettiğim hiç bir şey yoktur” diye karşılık vermiştir⁶⁰. Resûl-i Ekrem’in çocukluğunda, gençliğinde ve kendisine vahiy gelmeden önceki dönemlerde putlara tapınmadığına, onlar adına takdim edilen yiyeceklerden yemediğine dair pek çok rivâyet mevcuttur⁶¹. Zaten her hangi bir

57 Reşid Rızâ, Tefsîrü’l-menâr, VII, 557; el-Mevdûdî, Ebû’l A’lâ, Tefhîmu’l-Kur’an (trc. Komisyon), İstanbul 1986, I, 496; es-Sâbûnî, Muhammed Ali, Safvetü’l-tefâsîr, Beyrut 1402/1981, I, 402; Süleyman Ateş, Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsîri, İstanbul 1989, III, 175.

58 Fahreddin er-Râzî, Mefâihü’l-gayb, XIII, 47-49; es-Sâbûnî, Muhammed Ali, Safvetü’l-tefâsîr, I, 402.

59 Kastallânî, Ebû’l-Abbas Ahmed b. Muhammed, el-Mevâhibü’l-ledünniyye Tercümesi Meâlimü’l-yakîn (trc. Abdülbâkî) İstanbul 1898, II, 121.

60 İbn Hişâm, Cemâleddin Abdülmelik b. Hişâm, es-Sîrefü’n-nebeviyye (nşr. Mustafa es-Sekkâ-İbrâhim el Ebyârî-Abdülhâfız Şiblî), Kahire 1375/1955, I, 181-182.

61 bk. msl. Buhârî, Menâkibu’l-Ensâr, 24; Ayrıca bk. İbn Hişâm, a.g.e., I, 183.

peygamber nübüvvetinden önce şirke düşseydi, kavmini tevhd inancına davet yolunda pek çok problemle karşılaşır, güvenilirliği ve etkinliği kalmazdı. Nitekim müşrikler Hz. Peygamber'e bu yönde bir tenkit getirememişlerdir.

Kur'an'da zikredilen âyetler ve kaynaklarda yer alan hadîslerdeki bilgiler ışığında peygamberlerin hayatlarında tevhd anlayışına bağlı kaldıkları ve insanları yalnızca Allah'a ibadet etmeye çağırdıkları görülmektedir. Onların nübüvvetten önce de sonra da küfür ve şirkten korunmuş olduklarında ulemâ arasında ittifak vardır⁶². İnsanlara hüccet teşkil eden, kendilerine her hangi bir uyarıcının gelmediği yönünde ileri sürülebilecek mazeretleri ortadan kaldıran peygamberlerden küfür ve şirkin sadır olması, insanların onlara uymalarını, tebliğ ettiklerini kabul etmelerini engeller, aksine kendilerinden nefret etmelerine sebep olurdu. Böyle bir sonuç ne Yaratan'ın hikmetine ne de yaratılmışların yararına uygundur⁶³.

Kelâmcıların, peygamberlerin bi'setten önce de sonra da küfür ve şirkten korunmuş oldukları hususunda görüş birliğinde olmalarına değişik bir açıdan da yaklaşılabilir. Bi'setten sonra her hangi bir peygamberden küfürün sadır olması düşünülemez. Bi'setten önceki dönemlerinde küfürden korunduklarına dair daha çok akılcı bir yaklaşım sergilendiği görülür.

Mu'tezile ve Mâtürîdiyye âlimleri ilâhî hitapla karşılaşmayan normal insanların dahi tevhd anlayışına varmaları gerektiğini kabul etmektedirler. Dolayısıyla bu konuda her iki mezhebin de "hüsün-kubuh" telakkîlerinden bağımsız bir kanaate sahip olduklarını söylemek zordur⁶⁴. Diğer mezheplerin tavırlarını da Kur'an'dan bazı âyetlerin delâletleriyle⁶⁵ ve Hz. Peygamberin göreve seçilmeden önceki dönemlerine ait rivayetlerle temellendirmek mümkündür. Dolayısıyla Kelâmcılar konuya sadece ilgili naslarla değil, kendi kelâm sistemleri içinde oluşturdukları bir nübüvvet anlayışı bütünlüğünde yaklaşmışlardır.

62 Kâdî Abdülcebbar, el-Muğnî fi ebvâbi'l-tevhîd ve'l-'adl (nşr. Tâhâ Hüseyin- İbrâhim Medkur v. dğr.), Kahire 1382-85/1962-65, XV, 301-303; Pezdevî, Ebû Yusr Muhammed, Ehl-i Sünnet Akaidi (trc. Şerafeddin Gölcük), İstanbul 1980, s. 247-248; Sâbûnî, el-Bidâye, s. 54; a.mlf., el-Kifâye, I, 532, 537; a.mlf., el-Müntekâ, s. 12; Fahreddin er-Râzî, 'İsmetü'l-Enbiyâ, s. 39; Teftâzânî, Şerhu'l-Makâsîd, V, 49-50; Adudüddin el-İcî, el-Mevâkîf, s. 358-359; Beyâzîzâde, İşârâtü'l-merâm, s. 320; Muhammed Abduh, Risâletü'l-tevhîd (nşr. M. Reşîd Rızâ), Kahire 1353, s. 89.

63 Daha geniş bilgi için bk. Kâdî Abdülcebbar, el-Muğnî, XV, 301-303.

64 Nitekim Zemahşerî: "Peygamberin, nazar ve istidlale muktedir (yani âkil) olduğunda Allah'a iman ve tevhdî konusunda hataya düşmesi caiz değildir." der (el-Keşşâf, III, 410).

Tebliğde 'İsmet

Peygamberler, Allah Teâlâ ile insanlar arasında elçi olmaları sebebiyle, O'ndan aldıkları hükümleri tebliğ ile görevlidirler⁶⁶. Bu vazifelerinde doğruluklarını ispat için onlara, yalnızca kendilerine hâs olan mucizeler de verilmiştir⁶⁷. İnsanlar da mucizelerle doğrulukları bir kat daha te'yt edilen peygamberlere itaatla emrolunmuşlardır⁶⁸.

Kur'an'da: "Ey elçi, Rabbinden sana indirilene duyur. Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış olursun..."⁶⁹ buyurulmak suretiyle peygamberlerin tebliğ yükümlülüğü vurgulanmış; "Onlara açık açık âyetlerimiz okunduğu zaman, bize kavuşmayı ummayanlar: "Bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir" dediler. De ki: "Onu kendi tarafımdan değiştirmek, benim için imkânsızdır. Ben sadece bana vahyolunana uyarım..."⁷⁰ meâlindeki âyetle de peygamberin kendisine ulaştırılan mesaja tümüyle uyması gerektiği, hiç bir değişiklik yapma yetkisinin bulunmadığı hususları üzerinde durulmuştur. Tebliğ faaliyetlerinde sadece Allah'tan korktukları, başkalarından çekinmedikleri de⁷¹ ayrıca belirtilmiştir. Bu konuda en dikkat çekici ifadeyi de: "Eğer o, bazı laflar uydurup bize nisbet etseydi, elbette ondan sağ elini (gücünü, kuvvetini) alırdık. Sonra can damarını keserdik. Sizden hiç kimse buna engel olamazdı"⁷² meâlindeki âyet teşkil etmektedir. Bu ifadelerde, peygamberlerin kendilerine vahyedilmeyen şeyleri Allah'a nisbet edemeyecekleri, böyle bir ihtimalde onların yalanlarının ortaya çıkarılacağı, ya da bu türlü sözleri söyleyecek gücün kendilerinden alınmak suretiyle engellenecekleri hususu dile getirilmiştir⁷³.

Hz. Âişe şöyle demiştir: "Kim sana, "Muhammed, Allah'ın indirdiğinden bazı şeyleri gizledi" derse, şüphesiz yalan söylemiştir"⁷⁴ ve "Kim, Resûlullah'ın, Allah'ın Kitâb'ından bir şey gizlediğini iddia ederse, şüphesiz Allah'a karşı büyük iftira etmiş olur."⁷⁵

65 bk. Âl-i İmrân 3/159; Sâd 38/47.

66 bk. en-Nahl 16/35; el-Ankebût 29/18; el-Ahzâb 33/7-8, 39.

67 bk. er-Ra'd 13/38; en-Nahl 16/44; el-Hadîd 57/25.

68 bk. en-Nisâ 4/64, 70; el-A'râf 7/35.

69 el-Mâide 5/67.

70 Yûnus 10/15.

71 bk. el-Ahzâb 33/39.

72 el-Hâkka 69/44-47.

73 Mâtürîdî, Te'vilât, vr. 821b; Zemahşerî, el-Keşşâf, IV, 137.

74 Buhârî, Tevhîd, 46.

75 Müslim, İman, 287.

Doğrulukları bizzat Allah tarafından haber verilen peygamberlerin, tebliğ ettikleri konularda yalan söylemekten korunmuşluklarında ulemâ fikir birliği içindedir⁷⁶. Nübüvvet ve risâletin zarûretini ifade etmek, peygamberin kendisine vahyedilene tebliğde hatadan, tebdil ve tahrîften korunmuş olmasını gerektirir. Peygamberlerin tebliğ ettikleri hususlarda yalan söylemeleri, Allah Teâlâ'nın bi'setle kastettiği hikmete ters düşer. Bu sebeple peygamberin, tebliğ ettiklerinin bir kısmını dahi gizlemesi caiz olmaz⁷⁷. Öte yandan, eğer yalan söylemeleri caiz olsaydı, onların yalanları kavimlerinin doğru yoldan sapmalarına sebep olurdu. Bu ise gönderiliş amacına ters düşen abes bir şeydir. Şunu da belirtmek gerekir ki yalancı olanın elinde hârikulâde bir şey izhar etmek halkı yanıltmaya sebep olur. Allah bir peygambere doğruluğunu onaylayacak mûcize verince, onun artık yalan söylemesi mümkün olmaz⁷⁸.

Peygamberlerin tebliğ konularında yalan, gizleme, tebdil, tahrîf gibi hususlardan korunmuş oldukları hususunda ulemânın Kur'an'la paralel bir tavır sergiledikleri görülür. Bunun yanında kelâmcılar, tebliğdeki 'ismet'i aklî temellere de oturtmaya çalışmışlar ve bunda da Kur'an mantığına paralel bir yol izlemişlerdir.

Fiil ve Uygulamalarda 'İsmet

Hız. Şuayb: "Ben size menettiğim şeyin aksini yaparak aykırı davranmak istemiyorum. Sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum"⁷⁹ şeklindeki ifadeleriyle kavminin temayüllerine uyararak Allah'ın emirlerine aykırı davranmak ve bir nevi çelişkiye düşmek istemediğini belirtmiştir⁸⁰. Peygamberler tebliğ ettiklerini öncelikle kendileri uygulayarak örnek teşkil etme bilincini

76 Kâdî Abdülcebbar, el-Muğnî, XV, 281; Pezdevî, Ebû Yusr, a.g.e., s. 244; Sâbûnî, el-Bidâye, s. 53; Fahrreddin er-Râzî, a.g.e., III, 7; a.m.f, 'İsmetü'l-Enbiyâ, s. 39; Teftâzânî, Şerhu'l-Makâsîd, V, 49-50; Adudüddin el-İcî, el-Mevâkîf, s. 358; Beyâzîzâde, a.g.e., s. 320; Muhammed Abduh, a.g.e., s. 89; Reşîd Rızâ, Tefsîrû'l-menâr, VII, 140. Peygamberlerin kasden olmasa da sehven yalan söyleyebileceklerini belirtenler de olmuştur, ancak cumhûrun görüşü bu yönde değildir (bk. Adudüddin el-İcî, a.g.e., s. 358; İbnü'l-Hümâm, Kemaleddin Muhammed b. Abdülvâhid, Şerhu'l-Müsâyere, Kahire 1317-İstanbul 1979/1400, s. 199-200; Beyâzîzâde, a.g.e., s. 320).

77 Kâdî Abdülcebbar, el-Muğnî, XV, 281.

78 Daha geniş bilgi için bk. Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerim, Nihâyetü'l-ikdâm fi 'ilmi'l-kelem (nşr. A. Guillaume), London 1934, s. 440-441.

79 Hüd 11/88.

80 Fahrreddin er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb, XVIII, 46.

taşımışlardır. Kur'an'da peygamberlerden: "Onlar hayır işlere koşarlar, umarak ve korkarak bize duâ ederlerdi ve bize derin saygı gösterirlerdi"⁸¹, "Onlar bizim yanımızda seçkinlerden, hayırlılardandı"⁸² cümleleriyle bahsedilir⁸³.

Öte yandan Kur'an'da peygamberler için çok sık olmasa da adam öldürmek, dış görünüşüyle yalan kabul edilebilecek ifadelerde bulunmak, Allah'ın iradesine uygun düşmeyen bazı küçük tasarruflarda bulunmak gibi⁸⁴ hususlardan söz edilmiştir. Onların günah işlediğini îmâ ettiren bu tür ifadeleri değerlendirmeden önce İslâm geleneğinde peygamber-günah ilişkisinin nasıl çözüldüğüne göz atmak, geçen söz konusu âyetlerin değerlendirilmesinde ileri sürülen telakkîlerin ne derece Kur'anî olduğunun ortaya çıkması açısından yararlı olacaktır.

Ehl-i Sünnet'in çoğunluğuna göre peygamberlerin 'ismetî bi'setten itibaren başlar. Dolayısıyla onların nübüvvetten önce günah işlemeleri caizdir⁸⁵. Hatta bunun büyük günah olması dahi aklen mühal değildir, bu konuda naklî bir delil de yoktur⁸⁶. Her ne kadar mucize peygamberin doğruluğuna delâlet ediyorsa da bu delâletin nübüvvetten öncesine teşmil edilmesi mümkün görülmemiştir⁸⁷. Bu dönemlerinde nadiren günah işledikleri takdirde hemen iyiye ve doğruya yöneldikleri, sözlerine itimad edilir insanlar haline geldikleri belirtilmiş, zaten bi'setten önceki sözlerinin delil teşkil etmediği, diğer insanların da o dönemdeki sözlerine tâbi olmalarının gerekmediği ifade edilmiştir⁸⁸. Öte yandan bütün âlimler peygamberin nübüvvetten sonra kasten büyük günah işlemekten korunmuş olduğu hususunda ittifak halindedirler⁸⁹. İslâm âlimlerinin

81 el-Enbiyâ 21/90.

82 Sâd 38/47; ayrıca bk. *el-Bakara* 2/130; Âl-i İmrân 3/33.

83 bk. Fahreddin er-Râzî, *İsmetü'l-Enbiyâ*, s. 41-47.

84 bk. *el-Bakara* 2/35-37; *el-Kasas* 28/15-16; *el-Enbiyâ* 21/63, 87-88; *el-Enfâl* 8/67-68.

85 *İbn Fûrek*, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan, *Mücerredü makâlâti ş-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî* (nşr. Daniel Gimaret), *Beyrut 1987*, s. 176; Pezdevî, Ebû Yusr, a.g.e., s. 241; *Sâbûnî*, el-Kifâye, I, 538-539; *Fahreddin er-Râzî*, *İsmetü'l-Enbiyâ*, s. 40.

86 Adudüddin el-İcî, a.g.e., s. 359; Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf (tsh. Muhammed Bedreddin en-Na'sânî), *Kahire 1325/1907~Kum 1991*, VIII, 265.

87 Cürcânî, a.g.e., VIII, 264.

88 Sâbûnî, el-Kifâye, I, 539-540.

89 Kâdî *Abdülcebbar*, *el-Muğnî*, XV, 304; a.mlf., Şerhu'l-usûli'l-hamse, s. 573; Bağdâdî, *Abdülkâhir*, *Usûlü'd-dîn*, s. 167-168; Pezdevî, *Ebû Yusr*, a.g.e., s. 240; Kâdî İyâz, İyâz b. Mûsâ b. İyâz, eş-Şifâ' bi-ta'rîfi husûsî'l-Mustafâ (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), *Kahire 1977*, II, 784-785; Sâbûnî, el-Bidâye, s. 54; a.mlf., el-Kifâye, I, 538; a.mlf., el-Müntekâ, s. 12; Fahreddin er-Râzî, *İsmetü'l-Enbiyâ*, s. 40; *Teftâzânî*, Şerhu'l-Makâsîd, V, 51; Adudüddin el-İcî, a.g.e., s. 359; Beyâzîzâde, *İşârâtü'l-merâm*, s. 319; Muhammed Abduh, *Risâletü't-tevhîd*, s. 89.

çoğu peygamberlerin yanılarak da olsa bi'setten sonra büyük günah işlemelerini caiz görmemişlerdir⁹⁰. Küçük günahlara gelince, bunlar nefret edilen (bir anlamda yüz kızartıcı) ve edilmeyen günahlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ehl-i Sünnet âlimleri nübüvvetten önce ve sonra peygamberlerin kasten veya sehven nefret uyandıran küçük günahlardan da korunmuş olduklarında görüş birliğindedir⁹¹. Peygamberlerin katı kalplilikten, nefret edilen her türlü meslekten, haffi meşreplilikten, yüz kızartıcı ve küçük düşürücü fiiller işlemekten uzak olmaları gerekmektedir⁹². Bu tür günahlar küçük sayılsa bile, peygamberlerin tebliğlerini, toplum içindeki güvenilirliklerini ve saygınlıklarını zedeleyerek onların faaliyetlerini güçleştirecektir. Diğer küçük günahlara gelince, peygamberlerin bunları kasten değil ancak unutarak veya yanılarak işlemeleri caiz görülmüştür⁹³.

Mu'tezile âlimleri, peygamberlerin nübüvvetten önce ve sonra korunmuş olduklarını ileri sürer. Dolayısıyla onlar peygamberlikten önce ve sonra kasten veya sehven büyük günah işlemiş olmazlar. Çünkü onlardan büyük günahların sadır olması halk tarafından kabullenilmelerini engelleyecek ve ilâhî hikmete de ters düşecektir⁹⁴. Mu'tezilenin bu konudaki tavrı daha çok kendi kelâm sistemlerinin perspektifinden hareketle temellendirilmiştir. Peygamberlerden büyük günah sadır olması gönderilmelerinde gözetilen maslahata uygun düşmez, diğer taraftan da halkı kendilerinden nefret etmeye sevkeder. Bunun yanında salah-aslah, hüsün-kubuh ve el-menzile beyne'l-menziileteyn anlayışlarının bu konuyla ilgili görüşlerinin oluşumunda tesirli olmadıklarını iddia etmek mümkün değildir. Dolayısıyla Mu'tezile olaya tamamen aklî yaklaşmıştır⁹⁵. Peygamberlerin, halkın gözünde nefreti gerektirmeyen küçük günahları sehven işlemelerini ise caiz görmüşlerdir⁹⁶.

-
- 90 Bağdâdî, Abdülkâhir, a.g.e., s. 167-168; Teftâzânî, a.g.e., V, 51; Beyâzîzâde, a.g.e., s. 319.
 91 Kâdî İyâz, a.g.e., II, 787; Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Abdülmelik, el-İrşâd ilâ kavâti'l-edille fi usûli'l-tikâd (nşr. Es'ad Temîm), Beyrut 1405/1985, s., 298; Teftâzânî, a.g.e., V, 51; Adudüddin el-İcî, a.g.e., s. 359; Beyâzîzâde, a.g.e., s. 319.
 92 Teftâzânî, Şerhu'l-Makâsîd, V, 50-51; Adudüddin el-İcî, a.g.e., s. 359; İbnü'l-Hümâm, Şerhu'l-Müsâyere, s. 194-195.
 93 Bağdâdî, Abdülkâhir, Usûlü'd-dîn, s. 167-168; Pezdevî, Ebû Yusr, a.g.e., s. 240; Kâdî İyâz, eş-Şifâ, II, 787-789; Fahreddin er-Râzî, 'İsmetü'l-, Enbiyâ, s. 40; Teftâzânî, Şerhu'l-Makâsîd, V, 51; Adudüddin el-İcî, a.g.e., s. 359; Beyâzîzâde, a.g.e., s. 319.
 94 Eş'arî, Ebû'l-Hasan Ali b. İsmâil, Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfü'l-musallîn (nşr. Helmut Ritter) Wisebaden 1382/1963, 272; Kâdî Abdülcebbar, el-Muğnî, XV, 304; a.m.lf., Şerhu'l-usûli'l-hamse, s. 573.

Meselâ, Kur'an'da Hz. Âdem hakkında "Biz: "Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin; orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yeyin; sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden olursunuz."⁹⁷ buyurulmakta, diğer bir âyet de şeytanın, Âdem'in kendisine ve eşine düşman olduğunu, onları cennetten çıkarmaması için dikkatli olmalarını, sonra yorulup sıkıntı çekeceklerini bildirmektedir⁹⁸. Nihayet şeytan "Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî kalanlar statüsüne girersiniz diye yasakladı. Ben gerçekten size öğüt verenlerdenim" diye yemin etti⁹⁹ ve onların ayaklarını kaydırıp haddi tecavüz ettirdi ve içinde buldukları (cennetten) çıkardı¹⁰⁰. (Bu suretle) Âdem, Rabbine âsî olup yolunu şaşırdı¹⁰¹. Allah "Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?"¹⁰². "Bir kısmınız diğerine düşman olarak ininiz, sizin için yeryüzünde barınak ve belli bir zamana dek yaşamak vardır"¹⁰³ şeklinde hitap etti. (Âdem ile eşi): "Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz"¹⁰⁴. dediler. Daha sonra, Âdem Rabbinden bir takım kelimeler aldı ve derhal tevbe etti¹⁰⁵. Rabbi onu seçkin kıldı; tevbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti¹⁰⁶.

Yukarıdaki âyetlerle ilgili olarak Mâtürîdî, Âdem ile Havvâ'nın bu işi karıştırdıklarını, nehyin ne tür bir nehy olduğunu bilmediklerini belirtmiş, "Eğer bilselerdi böyle bir işi yapmazlardı" demiştir¹⁰⁷. Onların sadece ağaçtan yemek fiilinde arzu ve hevesleri doğrultusunda şeytana uyduklarını, yoksa onu tamamen kabullenmediklerini, bu işte şeytanı tasdik etmiş olsalardı durumlarının daha kötü olacağını bildirmişdir¹⁰⁸. Âdem bilâhere isyanından dönüp,

95 Kâdî Abdülcebâr, el-Muğnî, XV, 304; a.mlf., Şerhu'l-usûli'l-hamse, s. 573.

96 a.mlf., Şerhu'l-usûli'l-hamse, s. 575.

97 el-Bakara 2/35.

98 Tâhâ 20/ 117.

99 el-A'râf 7/20-21.

100 el-Bakara 2/36.

101 Tâhâ 20/121.

102 el-A'râf/22.

103 el-Bakara 2/36.

104 el-A'râf/23.

105 el-Bakara 2/37.

106 Tâhâ 20/122.

107 Mâtürîdî, Te'vilât, vr. 10b.

108 Mâtürîdî, a.g.e., vr. 11b; ayrıca bk. a.mlf, a.g.e., 10 b.

Rabbinden aldığı kelimelerle tövbe etmiş ve tövbesi de kabule şayan görülmüştür¹⁰⁹. İbn Fûrek'in nakline göre İmam Eş'arî peygamberlik öncesi zelle mâsiyetlerini caiz görmüş fakat nübüvvetten sonra bunun cevazı hakkında bir nassın bulunmadığını söylemiştir. Buna göre Âdem'in mâsiyetini nübüvvetten önceki döneme ait olarak değerlendirmelidir¹¹⁰. Zemahşerî ise, Âdem'in yasak ağaçtan yemesini şeytanın vesvesesi ve onların da yanılmasına (zelle) bağlamış ve tövbesinin de Allah tarafından kabul edildiğini söylemiştir¹¹¹. Dolayısıyla işlenen fiil küçük bir yanılma, sürçme şeklinde değerlendirilmiştir. Zemahşerî burada Mu'tezilî öğretilere paralel bir izah getirmiştir.

Neticede Âdem'in yasaklanan ağaçtan yemek suretiyle Allah'ın emrine muhalif davranması, pişman olup tövbe etmesi, tövbesinin kabul edilip Allah tarafından seçilmesi olayını müfessirler ve diğer kelâmcılar, bir yanılma, ictihadda hataya düşme şeklinde değerlendirme eğilimini göstermişlerdir. Mu'tezilenin böyle bir tavır sergilemesi peygamberlerin nübüvvetten önce de sonra da büyük günahlardan korunmuş oldukları şeklindeki görüşleriyle de uyusmaktadır. Ehl-i Sünnet 'ismet-i bi'setten itibaren başlattığı halde, Kur'an'da açık ifadelerle verilen bu hadiseyi bir yanılma, ictihadî hata olarak görmekle bu konudaki anlayışlarını aşan bir hassasiyet göstermiştir.

Hz. Nûh'la ilgili "Nûh seslendi: "Rabbim, dedi, oğlum benim ailemdendir. Senin sözün elbette haklıdır ve Sen hâkimlerin hâkimisin! Allah: "Ey Nûh, dedi, o senin aileden değildir. O(nun yaptığı) yaramaz işlerdir. Bilmediğin bir şeyi benden isteme. Sana cahillerden olmamanı öğütlerim! Nûh dedi ki, "Rabbim, bilmediğim bir şeyi Senden istemektan sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz, bana acımazsan ziyâna uğrayanlardan olurum!"¹¹² meâlindeki âyetler onun bundan sonra izin verilmeyen konularda bir şey sormaktan nehyolunduğuna işaret edilmektedir. Cahillerden olmadığını bildiği halde Allah'ın ona böyle hitap etmesi, nasîhati mesabesinde, şeklinde bir görüş ileri sürülmüştür¹¹³.

109 *Mâtürîdî*, a.g.e., vr. 12a.

110 *İbn Fûrek*, a.g.e., s. 176. *Ebû Yusr Pezdevî*, *Eş'arîlere göre peygamberlerin büyük ve küçük günahlardan ma'sûm olduklarını, onların nübüvvetten önce günahları olabileceğini kabull ettiklerini ve Âdem'in söz konusu fiilini de aynı şekilde değerlendirdiklerini belirtmiştir* (*Pezdevî*, *Ebû Yusr*, a.g.e., s. 241).

111 *Zemahşerî*, *el-Keşşâf*, I, 63-64.

112 *Hûd* 11/45-47.

113 *Mâtürîdî*, a.g.e., vr. 340a.

Bu görüşte cehalet genel anlamda ele alınmıştır. Bir peygamber olması sebebiyle Nûh'un cahillerden olmadığı bellidir. Ancak onun bu konuyla ilgili bilgisi sınırlı olabilir. Allah da pekâla onu bu konuda uyarabilir. Nitekim Zemahşerî'ye göre Nûh'un bu ifadeye muhatap olması, normal anlamdaki cehaletten değil oğlunun boğulacağından üzülmesi sebebiyle künhüne vâkif olmadığı bir şeyi hafif şaşkınlıkla sormuş olmasından dolayıdır¹¹⁴. Mâtürîdî, zaten 'ismetin bir şeyden nehyedilmeye engel olmadığını, nehiy olmasa 'ismetin de olmayacağını belirtmiştir¹¹⁵. Nitekim kendisinden sadır olan bu zelleğe karşı Nûh: "Rabbim, hakkında bilgi sahibi olmadığım şeyi sormaktan sana sığırım. Eğer beni bağışlamaz, bana acımazsan ziyâna uğrayanlardan olurum"¹¹⁶ demiş, bu ifadenin de muhtemelen 'ismetle beni tekrar ona dönmekten korumasızan hüsrana uğrayanlardan olurum, anlamında kullanıldığı ileri sürülmüştür¹¹⁷.

Kur'an'da Hz. Yûsuf'la ilgili olarak: "Evinde bulunduğu kadın, onun nefinden murat almak istedi, kapıları iyice kapattı ve "Haydi gel!" dedi. O da "(Hâşâ) Allah'a sığırım! Zira kocanız benim velinimetimdir, bana güzel davrandı. Gerçek şu ki, zalimler iflah olmaz!" dedi. Andolsun ki kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti. İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için (delilimizi gösterdik). Şüphesiz o ihlâslı kullarımızdandı."¹¹⁸ buyurulmuştur.

Âyet-i kerîmelerde kadının Yûsuf'a karşı istekli olduğu belirtilmekte ve Rabbinden bir işaret ve ikaz göremeseydi Yûsuf'un da onu isteyeceği ifade edilmektedir. Âyetin muhtevasında kadının istediği şeyin olması için bütün sebep ve şartların bulunduğu ve Allah'a saygıdan başka hiç bir engelin mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak Yûsuf'un 'ismet ve nezâheti o anda bile Rabbinin burhanını görecekt derecede yüksek olmuş, haramın çirkinliğini bütün gerçekliğiyle ayne'1-yakîn müşahede edebilmiştir¹¹⁹. Yûsuf, beşerî yaratılışının tabii bir sonucu başta kadına karşı istek duymuş olabilir. Ancak Allah Teâlâ, burhanıyla onu günahahtan korumuştur. Kaldı ki, bir kötülüğe karşı her an içinde

114 Zemahşerî, a.g.e., II, 219-220.

115 Mâtürîdî, a.g.e., vr. 340a.

116 Hüd 11/47.

117 Mâtürîdî, a.g.e., vr. 340a.

118 Yûsuf 12/23-24.

119 M. Hamdi Yazır, a.g.e., IV, 2855-2856.

meyil duymak onu fiilen yapmış olma anlamına gelmez. Sonuç olarak söz konusu âyetler Yûsuf'un günahını değil, 'ismetini ifade etmiştir'¹²⁰.

Hız. Mûsâ'yla ilgili: "Mûsâ, ahalsinin habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada, biri kendi tarafından, diğeri düşman tarafından olan iki adamı birbiriyle döğüşür buldu. Kendi tarafından olanı, düşmana karşı ondan yardım diledi. Mûsâ da ötekine bir yumruk vurup ölümüne sebep oldu. (Bunun üzerine:) "Bu şeytan işidir, o gerçekten saptırıcı, apaçık bir düşmandır" dedi."¹²¹ meâlindeki âyetlerde buyurulduğu gibi Mûsâ'nın söz konusu fiilde hareket noktasının ve maksadının kesinlikle Kıptîyi öldürmek olmadığı ortadadır¹²². Nitekim onun sonraki ifadeleri bunu kanıtlar niteliktedir. Çünkü Mûsâ yumruğu attıktan sonra: "Bu, şeytanın işindedir, o gerçekten apaçık saptırıcı bir düşmandır. Rabbim, ben nefsim'e zulmettim, beni bağışla" demiştir¹²³. Bu âyetlerle ilgili birtakım izahlar getirilmiştir. "Bu şeytanın işidir" demesinin, kalbini Allah'tan başkasından korkma duygusuyla meşgul etmesi ve kısas sonucu hayatını kaybetmesinden korkması şeklinde şeytanın kendisine iki türlü vesvese vermesinden kaynaklandığı söylenmiştir¹²⁴. Ayrıca öldürme işinde acele etmesi sebebiyle mendubu terkettiği, onun için "Şeytanın işindedir" dediği de belirtilmiştir¹²⁵. Diğer taraftan, cezalandırma işleminde acele ettiği, Allah Teâlâ'dan öldürme emri gelmeden önce bunu yaptığı için zulümden bahsettiği, fiilini Allah'ın dinini izhar ve ona yardım etmek için değil kendi dostuna yardım etmek için işlediği bu sebeple de onu zulm olarak isimlendirdiği veya yardım isteyen şahsın gerçekte zalim olduğu kendisine bildirildi de bunun üzerine "Rabbim bana lütfettiğin nimetler hakkı için, artık bir daha suçlulara ark olmayacağım"¹²⁶ dediği rivayet edilir¹²⁷.

Mûsâ Firavun'a tebliğ'e gittiğinde aralarında: "Firavun Mûsâ'ya: "Biz seni çocukken yanımıza alıp büyütmedik mi? Hayatının bir çok yıllarını aramızda

120 *Sâbûnî*, a.g.e., s. 39-40; *Fahreddin er-Râzî*, 'İsmetü'l-Enbiyâ, s. 88-89; *M. Hamdi Yazır*, a.g.e., IV, 2856.

121 *el-Kasas* 28/15.

122 *Mâtürîdî*, *Te'vilât*, vr. 542a; *Fahreddin er-Râzî*, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIV, 234.

123 *el-Kasas* 28/15-16.

124 *Sâbûnî*, *el-Müntekâ*, s. 52.

125 *Tabersî*, *Mecme'u'l-beyân*, VII, 224; *Fahreddin er-Râzî*, a.g.e., XXIV, 234; a.mlf., *İsmetü'l-Enbiyâ*, s. 101.

126 *el-Kasas* 28/17.

127 *Sâbûnî*, a.g.e., s. 51.

geçirmedin mi? Sonunda yapacağını yaptın. Sen nankörün birisin” dedi. Mûsâ: “Ben bunu o vakit bilmezlerden olarak yaptım. Sizden korkunca da hemen sizden ayrılıp kaçtım. Nihayet Rabbim bana bir hüküm verdi ve beni peygamberlerden yaptı”¹²⁸ şeklinde cereyan eden bir konuşma aktarılır. Firavun’un Mûsâ’ya hatırlattığı fiili onun söz konusu Kıptîyi öldürmüş olmasıdır. O da bunu yaptığında cahillerden olduğunu belirtmiştir. Onun bu fiili işlerken hata ettiği, yaptığı işin ölümle sonuçlanacağını bilmediği, kaldı ki, işledikten sonra “Bu şeytanın işindendir”¹²⁹ dediği aktarılarak, fiilinde kasıtlı olmadığı üzerinde durulmuştur¹³⁰. Tabersî, bu izahları getirdikten sonra, “Ben bunu işlerken nübüvvetten habersizdim. Onun öldürülmesinin haram olduğu da bana vahyolunmamıştı” şeklinde başka bir alternatif de getirir¹³¹ ki bu, en isabetli yorum olarak göze çarpmaktadır.

Hz. Muhammed’le ilgili “(Peygamber) âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve başka tarafa döndü. (Resûlüm! Onun halini) sana kim bildirdi ki! Belki o temizlenecek, yahut öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecektir. Kendini (sana) muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun. Oysa ki onun temizlenip arınmamasından sen sorumlu değilsin. Fakat koşarak ve (Allah’tan) korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun.”¹³² meâlindeki âyetler kelâmcılar tarafından konumuzla bağlantılı olarak ele alınmıştır.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, kafirlerin ileri gelenlerini İslâm’a davet ederken, Abdullah b. Ümmü Mektûm (ö. 23/643) adlı bir âmâ sahâbî yanına gelmiş yanında kimlerin olduğunu bilmeden “Yâ Resûlallah, Allah’ın sana öğrettiğini bana öğret” demiştir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem suratını asmış ve Kureyşlilerle ilgilenmek için ona sırtını dönmüş. Âmânın surat asmayı ve sırt dönmeyi göremeyeceğini ve bunun ona eziyet vermeyeceğini düşünmüştü¹³³. Şüphe yok ki Hz. Peygamber’in İbn Ümmü Mektûm’a iltifat etmeyişi ondan hoşlanmaması sebebiyle değil, yürütmekte olduğu önemli bir müzakereyi kesmesinin münasip düşmeyeceği yolundaki kanaati yüzünden olmuş-

128 eş-Şu‘arâ 26/18-21.

129 el-Kasas 28/15.

130 Mâtürîdî, Te‘vilât, vr. 522b; Fahreddin er-Râzî, Mefâtihu’l-gayb, XXIV, 125-126.

131 Tabersî, Mecme‘u’l-beyân, VII, 292.

132 Abese 80/1-10.

133 Zemahşerî, a.g.e., IV, 184-185; Sâbûnî, el-Müntekâ, s. 144-145; İbn Kesîr, Tefsîrû’l-Kur‘ân, IV, 501.

tur. Çünkü Resûlullah o arada Mekke ileri gelenlerinin müslüman olmaları yolunda gayret sarfediyordu. Şayet onlara İslâm'ı kabul ettirebilirse taraftarlarının da tümünün müslüman olacaklarını umuyor ve İslâmiyet'in büyük güç kazanacağını bekliyordu¹³⁴. Aksi takdirde müslümanların onlardan ezâ ve cefa görecekerinden korkuyordu¹³⁵.

Fakat Allah nezdinde fazîletli olan, Peygamberimizin İbn Ümmü Mektûm'a yüzünü döndürmesi ve kavminin imandan kaçmasına aldırması idi. Bu sebeple o, daha fazîletli olanı terketmekle azarlanmıştı, yoksa mahzurlu olanı işlemesi sebebiyle değil¹³⁶.

Yine rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber Bedir savaşından sonra elde edilen esirler hakkında ashâbıyla istişarede bulunmuş, Hz. Ömer esirlerin öldürülmesi, Hz. Ebû Bekir de fidye karşılığı serbest bırakılması yönünde fikir beyan etmiş, Hz. Peygamber de Ebû Bekir'in görüşünü tercih ederek esirlerden fidye alınmasını kararlaştırmıştır¹³⁷. Bunun üzerine "Yeryüzünde ağır bas- (ıp küfrün belini iyice kır)ıncaya kadar hiç bir peygambere esirler sahibi olmak yakışmaz. Siz, geçici dünya malını istiyorsunuz, Allah ise sizin için âhireti istiyor. Allah daima üstündür, hikmet sahibidir. Eğer Allah'tan bir yazı geçmemiş olsaydı, aldığınız fidyeden dolayı size mutlaka büyük bir azab dokunurdu."¹³⁸ meâlindeki şu âyetler nâzil olmuştur. Fidyeye almaları sebebiyle ilâhî itâbın vâki olduğunda müfessirler ittifak halindedir¹³⁹. Ancak "Eğer Allah'tan bir yazı geçmemiş olsaydı, aldığınız fidyeden dolayı size mutlaka büyük bir azab dokunurdu" cümlesindeki "yazı" hakkında farklı rivayetler vardır. Bazıları bunu yanılarak verilen hükümlerden ötürü azabetmemek şeklinde anlamış, bazıları da Allah'tan gelen yazıyı, ganîmet almanın cevazı yönünde yorumlamışlardır. Bir diğer grup ta âyeti, ganîmet aldıkları için tövbe ettiklerinde tövbelelerinin kabul olduğuna dair yazı şeklinde açıklamışlardır¹⁴⁰. Fahreddin er-Râzî, Allah'tan gelen yazının ganîmet almanın cevazını belirttiği yönündeki

134 *Mâtürîdî*, a.g.e., vr. 865b.

135 *Mâtürîdî*, a.g.e., vr. 865b; *Sâbûnî*, a.g.e., s. 144-145.

136 *Mâtürîdî*, a.g.e., vr. 865b; *Sâbûnî*, a.g.e., s. 144-145; Fahreddin er-Râzî, *İsmetü'l-Enbiyâ*, s.154.

137 *İbn Kesîr*, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 338.

138 *el-Enfâl*, 8/67-68.

139 *Mâtürîdî*, *Te'vilât*, vr. 292a-292b; *Zemahşerî*, *el-Keşşâf*, II, 134; Fahreddin er-Râzî, a.g.e., s.148-149; *İbn Kesîr*, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 338; *Reşîd Rızâ*, *Tefsîrü'l-menâr*, X, 95-98.

140 *Mâtürîdî*, *Te'vilât*, vr. 292a.

açıklamayı uygun görmüş, burada Allah'ın emrine muhalif davranılmadığını, ganimet almak muhalif bir davranış olsaydı, "Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve temiz olarak yeyin ve Allah'tan korkun..."¹⁴¹ âyetinin inzâl olunmamasını söylemiştir. Bu durumda da Peygamberimizin, hakkında hüküm bulunan bir konuda niçin ashabıyla istişareye ihtiyaç duyduğu sorusu akla gelebilir. Öyle görünüyor ki o anda fidye almak tercih edilmesi gereken tek yol değildi. Kafirlerin hepsi ölünceye kadar savaşmak da mümkündü. Zaten itâb savaşmak, küfrün belini kırmak varken fidyenin tercih edilmesi gibi daha faziletli olanın terki mahiyetinde bir ictihad hatası sebebiyle vâki olmuştur¹⁴².

Yine rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber, Hafsa'nın evinde ve onun gününde Mâriye ile beraber olmuş, Hafsa bundan haberdar olunca sitem etmiş, Resûlullah da "Eğer razı değilsen onu kendime haram ettim, fakat bundan kimseye bahsetme" demiştir. Ne var ki Hafsa çok iyi geçindikleri için olayı Âişe'ye haber vermiştir¹⁴³. Diğer bir rivayete göre de Hz. Peygamber Zeynep b. Cahş'ın evinde bal içmiş, Âişe ile Hafsa aralarında anlaşarak ona "Biz senden kötü bir koku hissettik" demişler, kötü kokmaktan hoşlanmayan Resûlullah balı kendine haram ettiğini, söylemiş¹⁴⁴, bunun üzerine: "Ey nebî, eşlerinin rızasını elde etmek amacıyla Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayan çok esirgeyendir"¹⁴⁵ meâlindeki âyet nâzil olmuştur. İlgili âyetten hareketle Hz. Peygamber hakkında, Allah'ın helal kıldığı şeyi haram kıldığını düşünmenin doğru bir şey olmayacağı açıktır. Gerçekte o, helal kılınan bir şeyi tamamen haram kılmaya niyetlenmemiş, sadece şahsen faydalanmaktan uzak kalmaya karar vermiştir. Dolayısıyla olay, şer'an helal olanı haram, haram olanı helal saymak şeklinde cereyan etmemiştir. Burada helal oluşuna inanmakla birlikte nefsin bir şeyden menedilmesi bahis konusudur¹⁴⁶.

141 el-Enfâl 8/69.

142 Fahreddin er-Râzî, 'İsmetü'l-Enbiyâ, s. 149-150; Adudüddin el-İcî, el-Mevâkıf, s. 364-365.

143 İbn Kesîr, Tefsîrü'l-Kur'ân, IV, 412-413.

144 Fahreddin er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb, XXX, 41.

145 et-Tahrîm 66/1.

146 Mâtürîdî, Te'vîlât, vr. 797a; Zemahşerî, el-Keşşâf, IV, 113-114.

Peygamberimize yönelik söz konusu ifadelerin itâb olduğu kabul edildiği takdirde bile onun vahiy gelmeyen bir konuda daha faziletli olanı terketmek suretiyle yanıldığı ve bu sebeple Allah Teâlâ tarafından uyarıldığı görülmektedir¹⁴⁷.

Sonuç

Konunun bütünüyle ilgili bir genel değerlendirme yapılacak olursa, Kur'an açısından bakıldığında peygamberlerin korunmuş oldukları ortaya çıkmaktadır. Ancak Kur'an'da onların kendilerine nübüvvet görevi verilmeden önce korunmuş olduklarını belirten ifadelere rastlanmamaktadır. Bu dönemle ilgili olarak peygamberler hakkında Kur'an'ın üzerinde durduğu husus, onların yaşadıkları toplumda güvenilir ve saygın insanlar olduklarıdır¹⁴⁸. Başka bir ifadeyle Kur'an, kendilerine görev tevdi edildiğinde ilâhî vahyi tebliğ etmekte kendi kişiliklerinden kaynaklanacak olumsuz durumlarla karşılaşmayacak bir insan modeli çizmektedir. Bu insan bazan hata yapmış, zaman zaman gelenekte günah sayılacak fiiller de işlemiştir. Peygamberler yaptıkları bazı işlerin iyi olmadığını anladıklarında hemen pişman olup tövbe etmişler ve Allah da onların tövbelerini kabul etmiştir. Kur'an'dan öğrendiğimiz kadarıyla bu tür fiilleri çok fazla cereyan etmemiştir. Kelâm mezheplerinin bu dönemle ilgili olarak peygamberlerin korunmuşluğuna dair görüşlerinde aşırı hassas davrandıkları gözlenmektedir. Meselâ, Mu'tezilenin nübüvvetten önce peygamberi mutlak olarak büyük ve küçük günahlardan korunmuş saymasını, Kur'an'daki veriler-

147 Sâbûnî, el-Müntekâ, s. 12; Fahreddin er-Râzî, 'İsmetü'l-Enbiyâ, s.150. Diğer peygamberlerle ilgili âyetler ve izahları için bk. Hz. İbrâhim: el-Bakara 2/260 (Zemahşerî, el-Keşşâf, I, 158-159; Sâbûnî, el-Müntekâ, s. 31; Fahreddin er-Râzî, a.g.e., VII, 39); el-Enbiyâ 21/57-63 (Mâtürîdî, Te'vilât, vr. 417b; Zemahşerî, el-Keşşâf, III, 15; Fahreddin er-Râzî, 'İsmetü'l-Enbiyâ, s. 69); es-Sâffât 37/88-90 (Mâtürîdî, a.g.e., vr. 620b; İbn Kesîr, a.g.e., IV, 15); Hz. Lût: Hüd 11/77-80 (Mâtürîdî, Te'vilât, vr. 343b"344a; Zemahşerî, el-Keşşâf, II, 226; Tabersî, Mecme'u'l-beyân, V, 279; Fahreddin er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb, XVII, 32-33); Hz. Yûnus: el-Enbiyâ 21/87-88 (Mâtürîdî, a.g.e., vr. 473b; Zemahşerî, el-Keşşâf, III, 19; Sâbûnî, el-Müntekâ, s. 108-109; Fahreddin er-Râzî, 'İsmetü'l-Enbiyâ, s. 129); Hz. Dâvûd: Sâd 38/21-25 (Mâtürîdî, Te'vilât, vr. 628b; Sâbûnî, el-Müntekâ, s. 87; Fahreddin er-Râzî, 'İsmetü'l-Enbiyâ, s.117-118); Hz. Süleyman: Sâd 38/31-35 (Mâtürîdî, Te'vilât, vr. 630a-630b; İbn Kesîr, Tefsîrü'l-Kur'an, IV, 36-37; Fahreddin er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb, XXVI, 205-207).

148 bk. Yûnus 10/16; Hüd 11/62; el-Kasas 28/26.

den ziyade kendi kelâm sistemlerinin gereği olarak görmek lâzımdır. Onlar nübüvvet öncesi dönemde dahi peygamberlerin günah işlemelerini, gönderilmelerindeki hikmet ve amaca ters düşmesi ve tebliğlerine muhatap olacak insanların nefret etmelerine sebep teşkil etmesi açısından uygun görmemişler, hatta bu anlayışlarında Kur'an'daki ölçülere oranla aşırı gitmişlerdir. Bu noktada Ehl-i sünnetin korunmuşluğu bi'setle başlatması daha tutarlı görünmektedir.

Nübüvvetten sonra Kur'an'ın öncelikle üzerinde durduğu hususlar, peygamberlerin tebliğiyle yükümlü oldukları konularda hilâf-ı hakikat beyanlarda bulunmaktan, vahyi gizlemekten¹⁴⁹ ve tevhîd anlayışından sapıp şirke düşmekten¹⁵⁰ kesinlikle korunmuş olduklarıdır. Bunların ötesinde yine onların güvenilirliklerini zedeleyecek özelliklerden ve tebliğ ettikleri ile çelişkiye düşerek muhataplarının tevccühlerini kaybetmelerine sebep olacak fiillerden de uzak oldukları görülmektedir¹⁵¹. Bu anlamda itikâdî mezheplerin, peygamberlerin tebliğ ve iman konularında korunmuşlukları ile ilgili görüşleri Kur'an açısından da tutarlıdır. Fakat mezheplerin, peygamberlerin büyük, küçük ve nefret ettirici küçük günahlardan mâsumiyetlerine dair geliştirdikleri görüşlerinin daha çok gelenekle ve kendi kelâm sistemlerinin genel yapısıyla uyumlu olacak tarzda şekillendiği görülür. Kendi 'ismet anlayışlarını belirledikten sonra Kur'an'daki bir takım âyetlerin yorumlanmasında oluşan anlayışlarının da ötesinde bir hassasiyet sergilemişlerdir. Bunda mezheplerin sahip oldukları nübüvvet anlayışının genel karakteri ile içinde yaşadıkları toplumun telakkilerinin etkin rol oynadığı düşünülebilir. Meselâ, Ehl-i Sünnet peygamberin korunmuşluğunu bi'setten itibaren başlattığı halde Mûsâ'nın katl fiilini olanca gayretiyle gayri irâdî olarak değerlendirmiştir. Aynı olayı, tutarlı olup olmaması bir tarafa, Mu'tezilenin aynı şekilde değerlendirmesi kendi 'ismet anlayışı açısından tutarlı görülebilir. Bu konuda Ehl-i sünnet 'ismet anlayışlarıyla uyumlu olarak daha rahat bir tavır sergileyebilirdi. Üstelik Kur'an'da peygamberlerin nehyedileni yapmak veya emredileni terketmek anlamında fiilleri çok azdır. Dolayısıyla onun sunduğu korunmuşluk ('ismet) anlayışı itikâdî mezheplerin geliştirdiği tarzda karmaşık ve girift değildir. Kur'an'da peygamberlerin tevhîd konu-

149 bk. el-Mâide 5/67; Yûnus 10/15; el-Ahzâb 33/39; el-Hâkka 69/44-47.

150 bk. el-Enbiyâ 21/25; ez-Zümer 39/65.

151 bk. Hûd 11/88.

sundaki mâsumluklarını zaten belirtmeye gerek olmamakla birlikte tebliğde korunmuşluklarının iyice vurgulandığı, fiil ve davranışlarında ise hataya düşüklerinde o şekilde terkedilmeyip Allah tarafından uyarıldıkları ve doğru yola iletildikleri görülür. Peygamberlerin uyarıldığını gösteren âyetlerin çoğu da onların bazı ictihadî hatalara düşüklerini ve daha sonra Allah tarafından daha iyiye doğru yöneltildiklerini ortaya koymaktadır.